

***ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД В ІНКЛЮЗИВНОМУ
НАВЧАННІ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ***

Hajash O.V. Personality oriented approach in inklûzivnomu teaching children with intellectual disabilities

The article is devoted to a range of personality oriented approach in training of children with intellectual disabilities in terms of inclusion. The article analyses the teaching conditions and peculiarities of the implementation of personality oriented approach in the modern changes of the educational process of children with intellectual disabilities for inklûzivnou model. Visvîtlûtsâ features the use of student-oriented approach in corrective pedagogical work with children with intellectual disabilities. Specific descriptions of психолого-педагогічних preconditions of introduction of the personality oriented approach are analysed.

Keywords: personality oriented approach, children with intellectual disabilities, violations of the psychophysical development, individual approach, inclusive education.

У сучасних умовах гуманізації та демократизації освітньо-виховного процесу ідеї особистісно-орієнтованого підходу в навчанні набули ще більшої актуальності. Втілення такої моделі навчання, "центром якого є особистість дитини, її самобутність і самоцінність" [3] останнім часом стало необхідністю також у системі інклюзивної освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Нашою метою є висвітлення особливостей використання особистісно-орієнтованого підходу в інклюзивному навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями.

Для досягнення поставленої мети використовували наступні методи: вивчення психолого-педагогічної, методичної літератури з обраної проблеми, аналіз та систематизація теоретичних даних.

Ідеї особистісно-орієнтованої парадигми розроблені в дослідженнях А.Маркової, Г. Китайгородської, І. Зимньої, І. Якиманської, К. Роджерса,

Л.Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна та ін. У педагогіці та освітній практиці на гуманістичних ідеях розуміння особистісної орієнтації навчання побудовані педагогічні системи А. Макаренка, В. Сухомлинського, В.Шаталова, К. Ушинського, Ш. Амонашвілі та ін.

До проблеми особистісно-орієнтованого підходу в навчанні дітей з психофізичними порушеннями звертаються такі автори, як В. Бондар, В.Засенко, Г. Блеч, О.Хохліна, А. Шевцов та ін.

Сутністю інклюзивної освіти є навчання дітей з особливими освітніми потребами, а особливо дітей з інтелектуальними порушеннями в загальноосвітній школі за умови пристосування освітнього простору до індивідуальних особливостей школярів, надання їм якісних освітніх послуг. Навчання зазначеної категорії дітей передбачає використання особистісно-орієнтованих підходів у навчально-виховному процесі, застосування індивідуальних, групових форм роботи з урахуванням впливу особливостей їх розвитку на процес навчання. Пріоритетними напрямками цієї роботи є сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку кожної дитини з тим, щоб вона відчувала себе неповторним, повноцінним учасником суспільного життя. Тому в контексті запровадження інклюзивної моделі навчально-виховного процесу особистісно-орієнтований підхід (в тому числі через посилення психолого-педагогічного супроводу) стає одним з невід'ємних принципів.

В основі особистісно-орієнтованої парадигми навчання лежить визначення сутності кожного учня та індивідуальності його навчальної траєкторії.

Метою особистісно-орієнтованого підходу є найбільш повне виявлення індивідуальних аспектів розвитку (актуальна зона), можливостей дитини (зона найближчого розвитку), зміцнення її власної активності (соціалізація набутих умінь та навичок), розкриття неповторності її особистості. Головне – не боротися з індивідуальними особливостями, а розвивати їх, вивчати

потенційні можливості дитини і будувати навчально-виховну роботу за принципом особистісно орієнтованого розвитку.

Головний зміст особистісно-орієнтованої освіти дітей із порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзії характеризується індивідуальним підходом до учнів.

Індивідуальний підхід передбачає складання індивідуальної програми розвитку (ІПР), навчального плану та навчальної програми з урахуванням можливостей та особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з порушеннями інтелекту. ІПР є одним із найважливіших інструментів у роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями, розробляється командою педагогів і фахівців за участі батьків і визначає, які саме послуги надаватиме кожний фахівець; визначає необхідні адаптації/модифікації та слугує підґрунтям для подальшого планування навчальних занять [4]. Процес складання ІПР дитини з інтелектуальними порушеннями носить диференційований характер, розробляється на основі аналізу проблеми розвитку учня та його освітніх потреб. При цьому потрібно орієнтуватися на зону найближчого розвитку учня, тобто на його потенційні можливості, які "сьогодні" реалізуються завдяки різним видам педагогічної зовнішньої допомоги, а "назавтра" стануть надбанням самостійної життєдіяльності особи.

Тому в інклюзивному навчанні особистісно-орієнтований підхід має забезпечуватися спрямованістю закладу на реалізацію наступних завдань:

- 1) адаптація матеріально-технічних умов закладу до особливих потреб учнів з інтелектуальними порушеннями;
- 2) диференціація та індивідуалізація навчально-виховного процесу;
- 3) забезпечення позитивного психологічного мікроклімату в інклюзивному класі;
- 4) залучення фахівців до надання учням з інтелектуальними порушеннями психолого-педагогічних послуг.

У моделі інклюзивного навчання зазначенні завдання розглядаються як наскрізні, тобто такі, які проходять через всі освітні ланки закладу.

Відповідно до Постанови Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах від 15 серпня 2011 р. N 872» (із змінами, внесеними згідно Постанови Кабінету міністрів України № 588 від 09.08.2017 р.), особистісно зорієнтоване спрямування навчально-виховного процесу забезпечує асистент вчителя, який бере участь у розробленні та виконанні індивідуальних навчальних планів та програм, адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами [4].

Для успішної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями учитель та асистент учителя повинні:

- ознайомитися з особливостями порушення учня, вивчити стан уваги, стомлюваності, темп роботи кожної дитини;
- на основі комплексного психолого-педагогічного обстеження спільно з фахівцями складати індивідуальний навчальний план, індивідуальну програму розвитку та вести портфоліо учня відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами [5] та навчальних програм для дітей з інтелектуальними порушеннями;
- навчально-виховну та корекційну роботу будувати диференційовано, відповідно до психічного розвитку дитини, реальних досягнень, а також вікових, індивідуально-типологічних і психологічних особливостей;
- за рекомендацією членів консультативно-педагогічної групи вчитель та асистент учителя повинні адаптувати методи викладання, навчальні завдання та матеріали.

Об'єктом педагогічної діяльності в умовах особистісно-орієнтованого підходу до інклюзивного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями є не стільки сам учень, скільки ті умови, які мусить створити учитель, асистент

учителя для розвитку учня (його активності, самостійності, ініціативи, інтересів), для формування його суб'єктної позиції та організації середовища, яке сприяє цьому. До таких умов належить:

- мікроклімат у класному колективі, ступінь взаєморозуміння та підтримки;

- спрямованість та особливості організації навчального процесу, що у визначній мірі визначає характер взаємодії між учасниками освітнього процесу та їхньою діяльністю (учбовою й педагогічною). Важливими при цьому є орієнтація на індивідуальні способи навчання, ступінь врахування інтересів та здібностей учнів, способи й стиль взаємодії учителя з учнями;

- ступінь професійної компетентності педагогів, рівень професійних знань, умінь та навичок, сформованість професійно значущих особистісних якостей, які забезпечують готовність до організації конструктивної взаємодії, прагнення до професійного росту тощо;

- матеріальні умови реалізації освітнього процесу (забезпечення навчальною літературою, наочними посібниками тощо).

Особистісний підхід заснований не лише на особистості учня, але й на особистості вчителя, асистента вчителя, які закладають особистісний фундамент у педагогічну діяльність. Особистісно-орієнтований підхід до навчання дитини з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному класі потребує більших вимог до вчителя, щоб підготувати зміст навчального матеріалу, визначити види діяльності учня, організувати різноманітні форми роботи з учнем на уроці з допомогою асистента вчителя. Формування знань (уявлень та понять) – це тривалий процес, який вимагає від учителя, асистента вчителя вдумливого підходу до підбору навчального матеріалу, до використання найефективніших методів та прийомів на уроках.

У процесі підготовки до уроку вчитель інклюзивного класу складає план-конспект уроку, в якому інтегрує учбовий матеріал загальноосвітніх і спеціальних (корекційних) програм так, щоб на одному уроці діти з різним станом психофізичного та інтелектуального розвитку вивчали близьку за

змістом тему, але на тому рівні засвоєння, який доступний для кожного учня. Інформація, одержувана учнем по темі, що вивчається, повинна відповідати рекомендованій йому для навчання освітній програмі. Закріплення і відпрацювання отриманих знань, умінь і навичок ведеться на різному дидактичному матеріалі, підбраному для кожного учня індивідуально: роздаткові картки, вправи з навчальних посібників і підручників.

Технологія особистісно-орієнтованого підходу передбачає спеціальне конструювання навчального матеріалу, текстів, дидактичного матеріалу, рекомендацій до його використання, форм контролю за особистісним розвитком учнів у процесі оволодіння знаннями, оцінювання діяльності учня не тільки за кінцевим результатом, а й за процесом його досягнення. Всі завдання спершу краще виконувати разом із дитиною, а вже потім включати різні види допомоги. Процес особистісно-орієнтованого підходу до навчання учнів з інтелектуальними порушеннями передбачає обов'язкове узгодження змісту матеріалу, що вивчається, з індивідуальним досвідом та знаннями зокрема кожної дитини, використання індивідуальних способів осмислення навчального матеріалу, надає можливість вибору при виконанні завдання та засвоєння узагальнених способів навчальної діяльності. Під час навчального процесу необхідно передбачати можливості для "рухової розрядки": динамічні паузи, пальчикові ігри, рухавки та ін. На заняттях обов'язково використовувати наочні та практичні методи: розглядання і маніпуляції з натуральними предметами, картинками; робота зі схемами, таблицями. Це забезпечує участь трьох сенсорних каналів (аудіального, візуального, кінестетичного).

Врахування цих особливостей здійснюється шляхом різноманітних форм і методів виконання завдань (дозована допомога з боку вчителя, надання різного часу для виконання завдання, використання різних форм контролю – фронтального, індивідуального; організація групової роботи учнів, надання можливості виконання тих видів діяльності, які для учня є найбільш успішними тощо).

Навчальний вплив на учнів з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзії має забезпечити наступність в опануванні програмового матеріалу та розв'язанні корекційно-розвивальних задач. Навчальні завдання мають охоплювати можливості пізнавальної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями і не бути занадто легкими чи занадто складними (аби не гальмувати загальний розвиток пізнавальної активності учнів, не призвести до руйнування їхньої мотиваційної сфери). Кінцевим продуктом розв'язання навчальних завдань мають виступати не тільки знання, сформовані способи дії, а й певною мірою скориговані розумові дії, процеси пізнавальної діяльності.

Ми вважаємо, що ефективність особистісно-орієнтованого підходу в навчанні дитини з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзії зростає і за умови забезпечення сталої мотивації учня до навчання. Мотиви діяльності дітей з порушеннями інтелекту зумовлюються особливостями їхнього психофізичного розвитку. У таких дітей спостерігається певна обмеженість, ситуативність, нестійкість, але у процесі корекційно-спрямованого педагогічного впливу мотиваційна сфера набуває повніших характеристик. Формування позитивного емоційного ставлення до навчання забезпечується використанням у навчальному процесі цікавих фактів, яскравих прикладів, інформації, що відповідає потребам та інтересам учнів [1]. Зацікавлення учнів з інтелектуальними порушеннями змістом навчального матеріалу потребує систематичності у роботі вчителя і асистента вчителя, адже важливо не тільки викликати спалах позитивних емоцій, а й дбати про те, щоб він не згас. З метою формування позитивних мотивів навчання ми рекомендуємо систематично використовувати додатковий пізнавальний матеріал, ігри, різноманітну наочність, незвичні способи постановки та оформлення навчального завдання, художню літературу та ін.

Мотивація діяльності повинна здійснюватися протягом усього процесу формування знань і вмінь. Вибір прийомів її здійснення залежить від конкретної ситуації. Тому на кожному етапі процесу формування знань

вчитель інклюзивного класу повинен цілеспрямовано передбачати різні прийоми мотивації.

На етапі вивчення нового матеріалу, треба залучати всі аналізатори, використовувати різну наочність, співставляти приклади життєвих ситуацій при вивченні нового, використовувати інформаційні технології.

Важливо також створити сприятливе культурно-освітнє середовище для організації колективу учнів інклюзивного класу. Колектив має корекційно-виховний вплив на всебічний розвиток дитини з порушенням інтелекту. Створюються сприятливі умови для інтенсивного дитячого взаємозбагачення. Сильніший учень у навчанні має змогу допомогти слабшому, який в свою чергу, може досягнути недоступне для нього, але до чого прагне [2, с.63]. Перевага особистісно-орієнтованого підходу в інклюзії в тому, що учень не залишається віч-на-віч зі своїми негараздами, зумовленими порушеннями психофізичного розвитку, він може отримати підтримку в колективі.

Особистісно-орієнтоване навчання вимагає здійснення системності в ньому, а це – необхідність мати системне, цілісне уявлення про особистість кожної дитини та її розвиток; органічно сполучати різні форми й методи роботи на уроці.

Висновки. Основною метою діяльності інклюзивного закладу є створення оптимальних умов для становлення особистості кожної дитини відповідно до особливостей її психічного та фізичного розвитку, індивідуальних можливостей та здібностей. Лише в умовах комплексної корекційної допомоги можливо досягти успіхів у навчанні дітей з різними інтелектуальними можливостями, створюючи для них психологічно комфортне, реабілітаційне середовище.

Особистісно-орієнтований підхід до навчання – не ціль, а засіб розвитку індивідуальності й являє собою створення найсприятливіших умов для розвитку особистості учнів з інтелектуальними порушеннями.

Спрямування особистісно-орієнтованого підходу в інклюзивному навчанні на досягнення життєвого успіху дитиною з інтелектуальними порушеннями є актуальним педагогічним завданням, яке вимагає зусиль педагогів, психолога, логопеда, олігофренопедагога, медичних працівників.

Подальші дослідження складної проблеми розробки і запровадження особистісно-орієнтованого підходу в інклюзивній освіті має забезпечити гармонізацію розвитку особистості дитини з інтелектуальними порушеннями.

Однак всі ці заходи неможливі без таких педагогів, які мають знання з вікової та педагогічної психології, основ дефектології соціальної психології, про особливості соціалізації дитини з порушеннями інтелекту, про методи роботи з ними.

Література

1. Блеч Г. Врахування особистісно орієнтованого підходу при формуванні природничих знань у дітей з порушеннями розумового розвитку // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: - Наук. метод. зб.: Вип. 8. Т. I / За ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. – К., 2006. – С. 230-235. **2. Гудима О.В.** Особливості особистісно-орієнтованого навчання у спеціальній школі // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна: Вип. 10 / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – С. 61-64. **3. Освітні технології:** Навч.-мет. посібник // О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с. **4. Постанова** Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. N 872 "Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах". **5. Постанова** Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2013 р. № 607 "Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами".

References

1. Blech H. Vrahuvannia osobystisno oriientovanoho pidkходу pry formuvanni pryrodnychykh znan u ditei z porushenniamy rozumovoho rozvytku // Dydaktychni ta sotsialno-psykholohichni aspekty korektsiinoi roboty u spetsialnii shkoli: - Nauk. metod. zb.: Vyp. 8. T. I / Za red. V.I. Bondaria, V.V. Zasenka. – K., 2006. – S. 230-235. **2. Hudyma O.V.** Osoblyvosti

osobystisno-orientovanoho navchannia u spetsialnii shkoli // Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohienka: Seriiia sotsialno-pedahohichna: Vyp. 10 / za red. O. V. Havrylova, V. I. Spivaka. – Kamianets-Podilskyi: Aksioma, 2008. – S. 61-64. **3. Osvitni** tekhnolohii: Navch.-met. posibnyk // O. M. Piekhota, A. Z. Kiktenko, O.M. Liubarska ta in.. – K.: A.S.K., 2001. – 256 s. **4. Postanova** Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 serpnia 2011 r. N 872 "Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkluzyvnoho navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh". **5. Postanova** Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 serpnia 2013 r. № 607 "Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu pochatkovoii zahalnoi osvity dlia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy".